

יצחק לאור

"אני עומד מולם בעמידה של עם מול עם"

א. ב. יהושע ו"השנאה המזרחית" לערבים:

קווים לדמותה של גזענות בין מיעוטים בישראל

הקדמה: אכזריות

השקיפות האידיאולוגית בספרות של א. ב. יהושע, מחד גיסא, והפופולריות שלה בקרב קהל קוראים מסוים, מאידך גיסא, מעניקות הזדמנות חוזרת לקרוא באמצעותה משהו בסבך הגדול והמתערפל של חיינו המדומיינים, כלומר משהו על האופן שבו אנחנו מסבירים לעצמנו "איך זה שאנחנו נמצאים איפה שאנחנו נמצאים". קודם שאערוך מחדש את מחשבותי על א. ב. יהושע ומה שהוא מייצג, אני מבקש לקרוא חלק מראיון מאוחר עם הסופר. הראיון נערך באביב של 2004 לקראת צאת ספרו "שליחותו של הממונה על משאבי אנוש":

יכול להיות שתהיה מלחמה עם הפלסטינים. זה לא הכרחי, זה לא בלתי אפשרי. אבל אם תהיה מלחמה זו תהיה מלחמה קצרה מאוד. אולי מלחמה של שישה ימים. כיוון שאחרי שנוציא את ההתנחלויות ואחרי שנפסיק להיות צבא כיבוש, כל כללי המלחמה יהיו אחרים. אנחנו נפעיל את מלוא כוחנו. לא נצטרך לרוץ לחפש את המחבל הזה או המסית הזה, אלא נפעיל כוח כלפי אוכלוסיה שלמה. נפעיל כוח באופן טוטאלי... זו תהיה מלחמה לגמרי אחרת. היא תהיה הרבה יותר קשה לפלסטינים. אם הם יירו טילי קסאם על אשקלון אנחנו נפסיק את החשמל בעזה. נפסיק את התקשורת בעזה. נמנע מעזה דלק. נפעיל את מלוא כוחנו כפי שעשינו מול המצרים בערי התעלה ב־1969, ואז, כשהסבל הפלסטיני יהיה לגמרי אחר, הרבה יותר חמור, הם בעצמם יחסלו את הטרור. העם הפלסטיני עצמו יכבוש את הטרור. לא תהיה לו ברירה אחרת... שיפסיקו את הירי. לא משנה אם זו תהיה הרשות או החמאס. מי שייקח אחריות לדלק, לחשמל ולבתי החולים ויראה שהם לא מתפקדים, יפעל בתוך ימים ספורים כדי להפסיק את ירי הקסאם. המצב החדש ישנה לחלוטין את כללי המשחק... לא מלחמה רצויה, אבל בהחלט מלחמה מטהרת. מלחמה שתבהיר לפלסטינים שהם ריבוניים. הסבל שהם יסבלו במצב של אחרי כיבוש יבהיר להם שהם חייבים להפסיק את האלימות כיוון שכעת הם ריבוניים. כי מרגע שאנחנו ניסוג אני לא רוצה לדעת בכלל את שמותיהם. אני לא רוצה שום מערכת אישית איתם. אני כבר לא במצב

של כיבוש ושיטור ובצלם. אלא אני עומד מולם בעמידה של עם מול עם. מדינה מול מדינה. ואני לא הולך לבצע פשעי מלחמה לשמם, אבל אני מציב כנגדם את כל כוחי. אם יש ירי על אשקלון אין חשמל בעזה. ("הפסיון של יהושע", ראיון עם א. ב. יהושע, מוסף "הארץ", 19.3.2004)

שימו לב רק למשפט הקצרצר "לא נצטרך לרוץ לחפש את המחבל הזה או המסית הזה". במארס 2004, כאשר נערך הראיון הזה, הגיע ההרג השיטתי של פעילי אינתיפאדה בשטחים לממדים של ציד אדם יומיומי – בתי המעצר ובתי הסוהר מלאים, מחנות המעצר מתפקעים, וצה"ל הורג בלא הבחנה "מחבלים בדרכם לפיגוע בארץ". מה שאירע באמת, בכליכך הרבה מקרים, היה כניסה של מחסלים למקומות ציבוריים, בתי קפה, מוסכים, והריגה של כל מי שנמצא בסביבת ה"ניידון למוות". המכבסה הלשונית של יהושע היא באמת משהו שלא כאן המקום לעמוד עליו, אלא רק להפנות אליו את תשומת הלב, בתוך הקשר שנצטרך לרון בו בפעם אחרת: ההידרדרות המוסרית של חיינו למקום שאינו מבחין עוד בין טוב לרע. הנה קלות הרצח בראיון עם יהושע: "הם" יורים קסאם, "אנחנו" מפסיקים "להם" את החשמל. באיזו קלות מופסק החשמל לתינוקות של עזה, באיזו קלות אוזל הדלק בבתי החולים שלה, במשאבות המים שלה. שימו לב ל"הם" שלו, ובעיקר להמלצות לביצוע פשעי מלחמה. בתוכם אני מבקש לברר משהו, את הקשר בין "הם" ל"אנחנו" ולפשעי מלחמה כהמלצות של סופר בראיון זחוח של סוף שבוע.

נכון, את הפרוורסיה הזאת אפשר לשמוע מעל גלי האתר, בטלפונים התזויתיים של המאזינים. את הסאדיזם הזה יהושע לא המציא ואפילו לא המאזינים המטלפנים ודורשים לנתק "להם" את המים, או להפגיו "אותם", או להרוג "בהם" בהמוניהם. צה"ל כבר ביצע בעבר פשעים כאלה, כמו הרעבה המונית באינתיפאדה הקודמת, החשכה כביירות ובערי התעלה והפצצת אוכלוסיה אזרחית. ובכל זאת, גם בהקשר הזה, ראוי לשים לב לשיא: "לא מלחמה רצויה, אבל בהחלט מלחמה מטהרת. מלחמה שתבהיר לפלסטינים שהם ריבונים".

חשוב לעמוד על המקום שבו בונה יהושע את ה"אנחנו". רק במקום ההוא של "אנחנו", יש לו "אני", אלא ש"אנחנו" זקוקים כמוכל ל"הם", כדי להיות "אנחנו", כדי להיות "אני". אין לו "אני", אלא בתוך ה"אנחנו".

בעבר ניסיתי לקרוא את א. ב. יהושע כחלק מהמנגנון האידיאולוגי של המדינה. במסה הזאת אני מבקש לזוז קצת מן ההנחה ההיא, ולתאר את המאפיין האתני של גזענותו, כחלק ספציפי של אותו מנגנון: יהושע כסימפטום של שנאה "מזרחית" לערבים, או שנאה מזרחית למזרח, שנאה מודרכת, כמוכז. דווקא מרכזיותו של יהושע בחיים הספרותיים של ישראל, והעדר המעצורים הלשוניים שלו בראיונות, יכולים לתרום משהו להכנת המנגנון הסבוך של "שנאת המזרח בישראל".

"במובן מסוים אני נביא"

ב-1 בספטמבר 2000, ממש לפני שפרצה האינתיפאדה השנייה, שידרה הטלוויזיה ההולנדית דיאלוג בין יהושע לבין הסופרת והקולנוענית הפלסטינית מרמאללה, ליאנה באדר. יהושע הוצג בתכנית כ"פעיל שלום שכמעט נרדף בארץ על שמאלנותו", ודיבר במידה גדולה והולכת של אדנות נגד באדר, שהתלוננה על המצוקה הפלסטינית בעידן אוסלו. הנה כך הוא מטיף לה:

עכשיו אני ממש כועס, עכשיו אני ממש כועס, כי את לא הוגנת. היתה כאן אינתיפאדה, וכל יום נפצע פלסטיני, והיו ישראלים שנפצעו, היתה מלחמה כל הזמן. כבר שלוש-ארבע שנים [של הסכמי אוסלו] אין טרור. הכל רגוע, אין הפגנות, אולי פה ושם, אבל פחות, אז את לא יכולה לומר שזה אותו מצב. יש שיפור...

<p>באדר</p> <p>לכם יש המדינה שלכם, לכם יש הביטחון שלכם. לכם יש הכל, אבל אני, אני חיה ככה באוויר.</p> <p>יהושע</p> <p>[מתפרץ] לא, לא, את לא....</p> <p>באדר</p> <p>אין לי מדינה, אין לי שום ביטחון, ומסביב שורדים את הארמה שלי כל הזמן...</p> <p>יהושע</p> <p>אל תעשי כאילו אתם יותר מסכנים ממה שאתם באמת. יש לכם בעיות, אבל...</p> <p>באדר</p> <p>[מנסה לשווא לסיים משפט] זו המציאות...</p> <p>יהושע</p> <p>יש לכם משטרה, יש לכם כבר מין צבא שלכם, כשאני בא לרמאללה אני רואה את השוטרים הפלסטיניים עם הקלשניקובים יושבים שם וכן הלאה, יש לכם את ערפאת, שמתקבל בכל העולם כמו ראש ממשלה.</p> <p>באדר</p> <p>אתה אולי יכול להאמין במשטרה הזאת. אני לא מאמינה במשטרה הזאת....</p> <p>יהושע</p> <p>[מנסה לקטוע אותה] תאמיני, תאמיני...</p> <p>באדר</p> <p>כי מה היא עושה בשבילי? כשהתנהלויות שורדות את הארמה שלי כל הזמן...</p> <p>יהושע</p> <p>[משתיק אותה] לא. הן לא....</p>	<p>באדר</p> <p>לכם יש המדינה שלכם, לכם יש הביטחון שלכם. לכם יש הכל, אבל אני, אני חיה ככה באוויר.</p> <p>יהושע</p> <p>[מתפרץ] לא, לא, את לא....</p> <p>באדר</p> <p>אין לי מדינה, אין לי שום ביטחון, ומסביב שורדים את הארמה שלי כל הזמן...</p> <p>יהושע</p> <p>אל תעשי כאילו אתם יותר מסכנים ממה שאתם באמת. יש לכם בעיות, אבל...</p> <p>באדר</p> <p>[מנסה לשווא לסיים משפט] זו המציאות...</p> <p>יהושע</p> <p>יש לכם משטרה, יש לכם כבר מין צבא שלכם, כשאני בא לרמאללה אני רואה את השוטרים הפלסטיניים עם הקלשניקובים יושבים שם וכן הלאה, יש לכם את ערפאת, שמתקבל בכל העולם כמו ראש ממשלה.</p> <p>באדר</p> <p>אתה אולי יכול להאמין במשטרה הזאת. אני לא מאמינה במשטרה הזאת....</p> <p>יהושע</p> <p>[מנסה לקטוע אותה] תאמיני, תאמיני...</p> <p>באדר</p> <p>כי מה היא עושה בשבילי? כשהתנהלויות שורדות את הארמה שלי כל הזמן...</p> <p>יהושע</p> <p>[משתיק אותה] לא. הן לא....</p>
---	---

בקצרה, בתקופת אוסלו דרש יהושע מהפלסטינים לראות בחד-צדדיות של ההסכם עניין דו-צדדי, ואולם, משנכשלה ה"דו-צדדיות", האשים את הקורבן. כמעט ארבע שנים לאחר מכן, במארס 2004, בראיון למוסף "הארץ", אמר יהושע: "אבל זה נכון שבמובן מסוים אני נביא החד-צדדיות. לא הייתי לבר בזה. היינו קבוצה קטנה. ראינו את ההתנהגות הפלסטינית בקמפ דייוויד וראינו את ההתאבדויות האלה והגענו למסקנה שמוכרחים להתנתק. הבנו שהתפיסה הישנה של השמאל, של שטחים תמורת שלום, לא עובדת." (מוסף "הארץ", 19.3.2004).

נביא הוא לא היה אף פעם, גם לא של ה"חד-צדדיות". גם כאן הלך אחרי הרוב, וכאשר הרוב היה "נכון" היה גם יהושע "נכון". ככה, השתייך לאותה קבוצה של אנשי שמאל

ציונים, שסייעה לבנות את העמדה הישראלית הרשמית, לפיה "הצענו להם הכל, והם דחו". האמת היא, שבקמפ דייוויד אהוד ברק לא הוליך שולל רק את הפלסטינים, אלא גם את מה שהיתה פעם תנועת השלום הישראלית. כך אמר יהושע ל"הארץ" עם תחילת האינתיפאדה, באחד מן הראיונות שייצרו את "מבוכת השמאל": "התגובה והאכזבה [של השמאל הישראלי] מובנות. ישבנו עם ערפאת, וההצעה של ברק היתה נדיבה והוא שבר את הכלים מתוך מחשבה שרק באלימות ולחץ בינלאומי הוא יוכל להגיע להישגים גדולים. זאת האכזבה והוא עשה טעות גדולה, כי מולו עמד ברק ולא שרון או נתניהו, עם קונסנזוס רחב לגמור את העניין." (מוסף "הארץ", 20.10.2000). זוהי העמדה הרשמית של ישראל מאז ועד היום. היא נוסחה בקפידה במשרד ראש הממשלה דאז.

ואולם, חודש מאוחר יותר, ב־17 בנובמבר, בניגוד גמור למה שאמר יהושע לליאנה באדר ("אל תעשי כאילו אתם יותר מסכנים ממה שאתם באמת. יש לכם בעיות, אבל..."), בניגוד למה שאמר למוסף "הארץ" עם פרוץ האינתיפאדה ("מולו עמד ברק ולא שרון או נתניהו, עם קונסנזוס רחב לגמור את העניין"), חתם יהושע על עצומה שכותרתה "עיצרו את ההידרדרות". בעצומה נאמר, בין היתר: "ממשלת ברק לא פירקה אף לא התנחלות אחת. היא השקיעה יותר מממשלת נתניהו בפיתוח ההתנחלויות ובהגדלתן [...] השארת ההתנחלויות על כנון או הרחבתן מונעת כל אפשרות למתוח קו גבול הגיוני בין ישראל לפלסטיין. פירושה המעשי הוא הנצחת הסכסוך." (ההדגשה במקור). לנוסח זה אחראים אנשי "שלום עכשיו" בירושלים. לגנותם ייאמר כי שתקו הרבה מדי זמן בעניין שעליו דיברה העצומה, כמו האינטלקטואלים, שאותם החתימו עכשיו. לזכותם ייאמר, כי ידעו את האמת, ובמשך כל שנות אוסלו תיעדו אותה, ואספו הרבה מידע על החר־צדדיות של המשך הסיפוח והקולוניזציה. כל מי שהכיר את המצב בשטחים בתקופת אוסלו, אפילו אם קרא רק את "הארץ", ידע שזו היתה חבית אבק שריפה: גיהנום המחסומים, הפקעת הארמות, הרחבת ההתנחלויות, סלילת כבישי האפרטהייד, פיצול הגדה לקנטונים גדולים, פיצול רצועת עזה בעזרת מובלעות של התנחלויות. הרברים לא התרחשו מעבר להרי החושך, והעיקר, ברק לא הציע לפלסטינים שום דבר רציני. אבל ברק הלך ובא המנטור הצבאי שלו, שרון. הקירבה הגדולה בין השניים, ביחס למושג האמת וגם למושג השלום, היא נושא שטרם דנו בו מספיק. שנים חלפו. עמוס עוז התגייס בבחירות האחרונות לעזרת מרצ, תקף את "שינוי", תקף את שרון. יהושע נמנע מהתערבות בבחירות. הוא נשאר עם הלאומנות האפלה שלו. אחרי הבחירות הביע שמחה על הצלחתה של "שינוי". מה בכל אופן אותנטי אצל? השנאה לערפאת. גם כאן לא מדובר בנביא. כאשר השנאה הפכה להיות מטבע עובר לסוחר, נתן גם הוא לשנאה להשתולל מתוך פיו.

"באופן אישי אני שונא את ערפאת"

מאז עלה שרון לשלטון, הפכה השנאה לערפאת לאסטרטגיה ישראלית במסע תעמולה מאורגן מלמעלה, הניזון מניירות עמדה מגוחכים של השב"כ והמודיעין הצבאי. השנאה הזאת לא היתה שנאה לערפאת, כמובן, אלא שנאה למיעוט מדוכא, הנאבק על חירותו. במקום להסתבך עם תיאור המאבק הזה, על סכך הפלגים, המתחים, ותוך כדי ניסיונות לחיסול פיזי של המשתתפים הפלסטינים במאבק, תקפה ישראל את הסמל. האשימו את ערפאת שהוא לא דמוקרט ("אין שקיפות"), ומצד שני ציפו ממנו להיות שוטר/מענה/שופט/סוהר של כל מי שישראל מצביעה עליו, כמו שעשה בתקופת אוסלו. הטענה האמיתית נגד ערפאת לא הופנתה נגד "איש שקיפות", אלא נגד אייזעילותו: הוא לא מילא כהלכה את תפקיד הקוויזלינג. ברוח העמדה הרשמית, השתתף א. ב. יהושע במכירת השנאה הזאת כשהוא מצויד בשנאה תהומית לערבים ובמידה לא מעטה של כנות. הוא באמת שונא את ערפאת, "כמו הציבור". בראיון לעיתון הערבי הנצרתי "כל אל-ערב", בינואר 2002, אמר יהושע: "אומר בגילוי לב כי באופן אישי אני שונא את ערפאת ממעמקי ליבי". למה? "החלום שרצינו להגשימו מ'67' והוא הקמת מדינה פלסטינית לצד ישראל, הוא היום בגדר דמיון."

מיהם אנחנו ש"רצינו" במשפט "החלום שרצינו להגשימו מ'67' והוא הקמת מדינה פלסטינית לצד ישראל"? הליכוד? מפלגת העבודה? שתיהן התנגדו להקמת מדינה פלסטינית. מפ"ם? אבוי, גם היא לא רצתה מדינה פלסטינית ב'1967. ואולי רק"ח? הוא לא מתכוון לרק"ח. יהושע מתכוון לעצמו ולכמה אינטלקטואלים אחרים של השמאל הציוני. אבל הוא מדבר אל הערבים, בעיתון ערבי, ועל כן הוא מייצג את עם ישראל ("רצינו"). אין לו בושה לומר "רצינו", משום שמקובל לומר כי עם ישראל תמיד רצה שלום, לפחות באוזני הערבים.

הנה, זו הלשון: "לאחרונה התחלתי להטיל ספק ביכולתו של ערפאת להמשיך ולהוות שותף לישראל. רק לאחרונה? לא. ל"כלבו" החיפאי אמר, כמה חודשים לאחר מכן: "עוד לפני שלושים ושבע שנה לא סבלתי אותו." ובכל זאת, ל"כל אל-ערב" הוא מוכן להסביר למה רק "לאחרונה" גמר עם ערפאת: "הוא אינו חושב על האינטרס של עמו המתנסה בדברים קשים ביותר בגדה המערבית וברצועת עזה ועל מציאת פתרונות מידיים לבעיותיו, אלא הוא חושב על הבעיה הפלסטינית במונח הכללי שלה ועל הדרך להשבת הפליטים." הרי לכם תפקידו של ערפאת, אילו רצה להיות מנהיג טוב: לעבוד במינהל האזרחי, לפתור את בעיות הביוב של הגדה והרצועה, ולהשביע את רצונו של יהושע והחולמים האחרים, מאז 1967, על מדינה פלסטינית. הבעיה הפלסטינית היא עניין לישראלים. זו תמצית הקולוניאליזם הציוני. פלסטינים יקרים, הניחו לנו לראוג

למה שיקרה בהיסטוריה שלכם. אנחנו היהודים, שחזרנו כבר אל ההיסטוריה, ביחד עם ארצות הברית, שכותבת אותה, או מוחקת אותה, נפתור גם את הבעיות שלכם. אתם, טפלו בכיוב.

“הם יכלו לפתוח במרי אזרחי”

הראיון ל“כל אל-ערב” הוא סימפטומטי, משום שלרגע אין יהושע משתחרר מהתחושה כי הוא מדבר אל הערבים, ולכן הוא מדבר כנציג העם היהודי, כנציג מדינת ישראל: “אילו הייתי פלסטיני, הייתי בוכה וצורח בפני העולם, שאני שונא את ערפאת והייתי יוצא כנגדו.” בדיוק כך הוא בורא את דמויות הפלסטינים גם ברומנים שלו, שם הם אכן אומרים את מה שהוא רוצה לומר (או שהוא חותך להם את הלשון). כזה היה נעים ב“המאהב”, כאשר ציטט את ביאליק. כאלו היו גיבורי הקרטון הערבים של “הכלה המשחררת”. כך אמר יהושע ל“כלבו” ב-2002: “אני לא השתנתי, דעוטי לא השתנו, אבל מה לעשות, המציאות השתנתה ואני מודה, אני לא מבין, לא מצליח להבין, את הפלסטינים. זה משגע אותי, געשיתי לגמרי אובססיבי, הבוקר למשל ניהלתי ויכוח והתחלתי לצעוק, ואשתי אומרת לי, מה יעזור לך שאתה כליכך צורת. היא צדקה אבל אני נשארתי באובססיה שלי. נער בן 17 עם חגורת נפץ, בחורה בת 21 שאינה רתית ומפוצצת את עצמה?”¹. לא רק שהוא מלא צדק כרימון בשל, אלא שאפילו אשתו אומרת לו ‘למה לך להיות כזה אלטרואיסט?’, והוא ממשיך “לא להבין”, ממש כדרך שגיבור “הכלה המשחררת”, המזרחן ריבלין, מסביר עד כמה אי אפשר להבין את מעשי הרצח ההמוניים של הערבים. כך הוא מהגג בראיון: “אי אפשר לתלות הכל בכיבוש. הרי עמדו בפני הפלסטינים אלטרנטיבות, מלבד התאבדות קולקטיבית. הם יכלו לפתוח במרי אזרחי, לנקוט בשיטות של מהטמה גנדי.” עכשיו אנחנו מגיעים כבר אל הרציונליות של יהושע, או של הציווי האידיאולוגי הישראלי. “אילו התנהגו אחרת, היינו תומכים בהם.” באמת?

וזכרים את עשרות המפגינים שנהרגו ונפצעו מצליפות מרחוק בעת ההפגנות בתחילת האינתיפאדה? די היה לקרוא ב“הארץ” את עמירה הס בעת ההתרחשויות ההן, כדי

1. שלושים וחמש שנים לפני כן, ב“מלכת האמבטיה” תיאר חנוך לוין את מנגנון הצדקנות הזה, מפיה של גולדה מאיר: “71 שנה אני בודקת את עצמי ואני מגלה בי צדק כזה שאלוהים ישמור. וכל יום זה מפתיע אותי מחדש. צודקת, צודקת, צודקת, ושוב צודקת. אני אומרת לעצמי: ‘אל תצדקי יום אחד, הרי בן אדם זה רק בן אדם, מותר לו לטעות פעם, זה טבעי, זה נורמלי’. אבל לא! אני קמה בבוקר ורהופסו – אני שוב צודקת. הופסו! וצודקת, הופסו! וצודקת.” וגו’ (מה אכפת לציפור, עמ’ 86).

לדעת כמה חשש צה"ל מפני מחאה לא אלימה, כמה נגדה המחאה הלא־אלימה בראשית האינתיפאדה את תכניות המגירה שגובשו לפחות מאז אירוע מנהרת הכותל, לשבירת המדינה הפלסטינית בדרך. מאוחר יותר, בתחקיר המקיף של בן כספית ב"מעריב", בראש השנה 2002, אפשר היה לקרוא רוח מפורט על הפרובוקציה המתמשכת של צה"ל בניסיון להביא את המחאה ההמונית לידי עימות מזוין, שבו אין לפלסטינים סיכוי לנצח. לסיכום המקורות של האמת ההיא על אוקטובר 2000, די לקרוא את מה שגילה אלוף (מיל.) עמוס מלכה ב־11 ביוני 2004 ב"הארץ", בעניין ליבוי המחאה לכדי אלימות. ואולי, סתם כדי להזכיר את סיכויי המחאה הלא־אלימה, ראוי לציין את שמה של רייצ'ל קורי, שנדרסה למוות בידי דחפור בעת התנגדות לא אלימה. ומה נאמר על עשרות ההפגנות הלא־אלימות באביב 2004 סביב החומה? מה נאמר על הירי במפגינים לא אלימים בהפגנות הללו? האם היה עולה על דעתו של יהושע להצטרף לשביתת רעב לא אלימה של הפלסטינים?

ישראל מעולם לא הבחינה בין התנגדות אלימה לכיבוש לבין התנגדות לא אלימה. יתר על כן, ישראל דיכאה במשך שנים כל התארגנות פוליטית בשטחים הכבושים. האתגר הישראלי לא היה אף פעם לנתב את המאבק למאבק פוליטי נגד הכיבוש. האתגר הישראלי היה להקים ארגונים של משתפי פעולה ("אגודות הכפריים" למשל), או לנתב את המאבק לעבר המאבק המזוין, משום שרק בעת מאבק מזוין אפשר לקבל תמיכה מוסרית מן הסוג שא. ב. יהושע ודומיו מספקים.

ראוי להזכיר, משך סתיו 2000 לא נשמע קולו של השבט הקטן הזה, אלא במקרה מיוחד של תושבי נצרת אשר נורו בידי תושבי נצרת עלית ולא בידי כוחות הביטחון. באותו ביקור תנחומים הבטיח יהושע לאב השכול, שבנו נהרג, כאשר יצא להזדהות עם הפלסטינים בשטחים (כך דיווח "העיר"): "עכשיו נכנסתם לתודעה הישראלית, כי נמאס לכולם כבר מערפאת והפלסטינים". מדוע מת הנער? על מה הרגו את 13 המפגינים, אזרחי ישראל, באוקטובר 2000? חודשיים לפני כן מכר יהושע לליאנה באדר את "הכבוד הרב שזוכה לו ערפאת" כנחמה על אובדן אדמתה וחירותה. עכשיו הוא מוכר לאב השכול מנצרת את איבת הישראלים לערפאת, כנחמה על מות בנו בהפגנת הזדהות עם בני עמו בשטחים. "נמאס לישראלים מהפלסטינים", הוא אומר לאב פלסטיני שכול מנצרת, כמילות נחמה על בנו.

"ישראלִיזציה"

כשנה וחצי לאחר הביקור אצל האב השכול היתה ליהושע כבר עמדה מגובשת לגבי הרג המפגינים באוקטובר ההוא. לעזאזל ביקור התנחומים, לעזאזל מה שאמר לאב האבל. בראיון ל"כל אל־ערב" (ינואר 2002) אמר: "בנוגע לאירועי אוקטובר, הריני סבור

שערביי ישראל שגו באינתיפאדה הזו שלהם והיה זה מחובתם להגיש את דרישותיהם לממשלה במקום לצאת בהפגנה שהובילה להפרות סדר ולמותם של רבים מביניהם. ההפגנה הובילה למותם. לא הירי עליהם. בניגוד להפגנות של יהודים, שם מגיעים בסוף הביתה בשלום. מי צריך היה את ועדת אור? מי צריך לחקור משהו? יהושע, באוונזי הערבים, בסגנון של מושל צבאי, יודע ומנסח את התשובה. הראיון נמשך: "למרבה הצער, רק לאחר מה שקרה, הבינו הערבים שמחובתם לשוב למסלול חייהם הנכון, בו הלכו לאורך השנים." לאורך השנים חיו הערבים בישראל כמו שהיו צריכים לחיות: מופלים, מודרים, מנושלים, אבל העיקר – שקטים. גם אחרי ההרג של אוקטובר, כיוון שהם מבינים רק כוח, חזרו הערבים של מדינת ישראל להיות בסדר. המסקנה הקולוניאלית נגזרת בראיון בזו הלשון: "אנו כיהודים במדינה ניצבים בפני בעיה אמיתית והיא כיצד לפעול ולבצע ישראליוציה של הערבים ואני סבור שמחובתם של כולם, ימין שמאל וכל השאר לפעול על מנת להשיג את המטרה הזו גם אם יהיה הדבר בשלבים." הרצון שלא יהיו ערבים בתוכנו, או שיהפכו לחלק מאיתנו ("ישראליוציה"), מסתכם בפקוד הגדול של יהושע מהטרוגניות. הפחד הזה הוא הציר האמיתי של "הכלה המשחררת", הרומן העברי הגזעני ביותר שנכתב בשנים האחרונות. חומת האפרטהייד בשטחים, מכלאת עזה, כל אלה מקבלים חיזוק אובססיבי ברומן הזה: הערבים מישאל אינם פלסטינים. כאשר הם מתנהגים כפלסטינים, הם חשודים כבוגדים או כמפגרים. הם מיוצגים בעיקר כאנשי כפר שלווים שאין להם ראש לפוליטיקה. התקווה הציונית ביחס אליהם אומרת: תנו להם לחיות כאן. ולפלסטינים, שמעבר לגדר, תנו לחיות שם. אין צורך לומר, כי איש מהכותבים על הספר הזה לא נגע באופן הקולוניאלי שבו תוארו הערבים מן הצד הזה של הגדר, לעומת האופן הרצחני שבו תוארו הערבים מהצד האחר של הגדר. אבל שני הצדדים תוארו כסכנה.

מתולכו לריבלין

יהושע כתב רומן טוב אחד, לטעמי – "מולכו" (1987). חסד נפל עליו, עם האבל שאחזו בו על מות אביו, עם רגש האשמה על התנכרותו הארוכה למוצאו, וגם עם גילוי המזרחים בחברה הישראלית, מאז הבחירות של 1981. במרכז הרומן עומד מולכו, ספרדי מירושלים, החי בחיפה, וזה עתה התאלמן. כל ההבחנות שהיו לו בין טוב לרע, בין "האירופי החיובי" (מוסיקה קלאסית, כמוקד), לבין "המזרחי השלילי" (מוסיקה רועשת, למשל), אבדו לו עם מות הרעיה האשכנזיה, מעין אשה שופטת. מולכו נע ונד בין "אירופה" (הכרמל הייקי וברלין), לבין ישראל המזרחית, ואין הוא מוצא את מקומו. יש בספר עדויות רבות לאיבת המחבר לספרדיות, בעיקר באמצעות עיני האשה

המתה (שכפתה על מולכו רחצה סדירה, למשל). "הכלה המשחררת" לעומתו, במרחק של יותר מ-15 שנים, הוא רומן רע. אפשר למצוא הרבה פליטות קולמוס של "העצמי המחבר" המסגירות את הקשר בין "מולכו" ל"הכלה המשחררת". כך, למשל, במקביל לרחצה שכופה אשתו האשכנזיה של מולכו על בעלה הספרדי, כופה אשתו של ריבלין על בעלה להתרחץ לפני שהיא ניאיתה לשכב עימו, משום שדבק בו ריח של כפר ערבי, בו ביקרו שניהם בתחילת הערב. גם עניין המוסיקה הקלאסית מופיע ב"מולכו", כאמור כבר, כמאפיין של תרבות זרה לגיבור הספרדי. ב"הכלה המשחררת", כאשר "העצמי המספר" מעמיד כבר פני אשכנזי גמור, כלומר אירופי, מתוארת ההליכה לקונצרט כחלק מהתפריט התרבותי שלו. פליטת הקולמוס העיקרית מצויה, כמובן, בשמו של הגיבור. מולכו הוא שם של ירושלמי ספרדי מה"יישוב הישן", הפְּרָה־ציוני. כמו מאני, שניהם שייכים לעולם הסמלים שדרכם ביקש יהושע להתמודד גם עם עברו הספרדי. ריבלין, גיבור "הכלה המשחררת", הוא השם הטיפוסי ביותר של האשכנזים מהיישוב הזה, הירושלמי, הפרה־ציוני.² יהושע התעקש להמיר את מוצאו של הגיבור וביחד עימו את המוצא של העצמי המספר. בניגוד גמור להצהרות שלו שעליהן נתעכב עוד מעט קט, יהושע יודע היטב, לפחות מאז "מולכו", כי אין הגדרה לישראליות, שאינה כוללת בתוכה גם את האשכנזי, או את הבלתי־אשכנזי. הישראליות אינה מנטרלת את המוצא ה"קודם", אלא לוקחת את המוצא הקודם כנקודת מוצא. יהושע יודע את הדבר הזה, ואינו מצליח למצוא לו את הקולקטיב שבתוכו יהיה לו "אני", אלא אם ה"ישראליות" תחסל כל עדות לזרותו. הנה כך כתב יהושע, בגילוי לב, בהקדמה לספר האחרון של אביו, שראה אור אחרי מות האב, על ילדותו בירושלים החדשה, ערב הקמת המדינה, בין חברות בצופים (האשכנזים) ולימודים בגימנסיה רחביה (האשכנזית), לבין המקום ממנו בא ואליו לא היתה לו ברירה אלא להתכחש, אם רצה להיות ישראלי:

הספרדים הישנים, זקני המשפחה וכו', היו רק חלק מהווייתי ולא החלק הקורא להזדהות כליכר. שנות ההכנה לקראת הקמת המדינה העמידו גיבורים אחרים, שעקבתי אחריהם שעות ארוכות מחלון ביתי ברחוב המלך ג'ורג', מסתובבים ליד קולנוע "תלאור" ובית ההסתדרות [...] הם לא היו מחוברים לסבי שהלך עם גלימתו השחורה והתרבוש ברחובות ירושלים, שהייתי פוגש לפעמים ברחוב בלכתי עם חברי מן "הגימנסיה העברית", מתבלבל ומתבייש משהו. (א. ב. יהושע, "הקיר וההר", 1990 זמורה־ביתן־מודן, עמ' 223).

2. כדרכו, נבוך יהושע מהאיתור הזה של פליטת הקולמוס, החלפת השמות במקרה הזה, בניקורת על "הכלה המשחררת", וברומן הבא שלו, "שליחותו של הממונה על משאבי אנוש", מנע מגיבורו שם. כך "עקף" את הצורך להגדיר את המוצא של הישראלי.

הנה הנקודה החשובה והעקרונית למסה זאת: השנאה של יהושע לערבים מתחילה במקום אחר, מוקדם יותר. במאמר ההוא, שנכתב אחרי מות אביו, רחוק מכל תחושה של ביקורת אפשרית על דבריו־שלו, ולכן גם גלוי ולא מתפתל, הוא פורש את הפנטזיה שלו על האנלוגיה בין הגלות הספרדית לגלות האשכנזית, המורל המובהק של האידיאולוגיה הציונית לכל סוג של יהודיות:

אני חייתי את המגירה שהיתה אולי מקנת בלבוש יהודי מתבולל בעיר גדולה באירופה. סוף סוף לא רציתי להיות אשכנזי אלא ישראלי וזאת היתה מטרה אידיאולוגית טובה, מוסרית ונכונה מכל הבחינות, אבל היתה בזה – אם להיות ישר לגמרי עם עצמי – גם נוחות מסוימת, במיוחד בהתברלות מגלי העליות של יהודי ערב שהגיעו בראשית שנות החמישים על כל בעיותיהם. (שם, עמ' 232).

כמעט 15 שנים מאוחר יותר, בלי לשנות הרבה את ניסוחיו, בראיון ממארכ 2004, מנסה יהושע לעדכן את ניסוחיו ביחס לפצע הלא־נרפא הזה של הספרדיות. לשאלות המראיין, הוא מתלונן על ה"אפליה" בין הדרישות ממנו לדרישות מיזהר, ה"רוסי", למשל: "ליזהר אף אחד לא בא בשאלות על העבר הרוסי של משפחתו. כלומר יש פה איזו הנחה סמויה שאם אתה בן למיעוט חלש אתה אמור לא לעזוב אותו. לא לבגוד בו. ואני לא מקבל את זה. מאז שאני זוכר את עצמי, הליבידו שלי היה לגמרי להווייה הישראלית." (מוסף "הארץ", 19.3.2004). על הכאב הזה מתעקש יהושע לכתוב שוב ושוב פנטזיה על ישראליות נטולת שורשים, נייטרלית, או לחילופין על מה שיכול להיראות כהפך הגמור: אירופיות, שבה הניגוד היחיד הוא בין יהודים ללא־יהודים, או בין יהודים בגלות ליהודים בישראל, כל המתחים הללו צריכים לייצר "ישראליות" נטולת הבדלים. כל מסלולו האינטלקטואלי עובר דרך שלילת החיץ בין מזרח למערב בתוך העם היהודי. את הנקודה המופרכת הזאת, הכואבת, לפיה ההווייה הישראלית היא המקום בו מתפשטים כולם מזהותם ה"קודמת" ולובשים "זהות חדשה", עלינו לסמן בתור נקודת המוצא של "ייסורי יהושע". שהרי יהושע זה טורח להדגיש כאן: "לא חשבתי שיש לי איזושהי משימה מיוחדת ואחריות מיוחדת בנוגע לקבוצת המוצא שלי", אבל הוא בהחלט סבור שיש לו "משימה מיוחדת ואחריות מיוחדת" בנוגע ל"קבוצת היעד" שלו. הרי כל מופעיו הציבוריים חדורים בשליחות בנוגע לקבוצת היעד, קרי "הישראליות", ובעצם האשכנזיות שתכסה על העבר ה"מביך". שימו לב ל"הוכחה" הבאה של ההווייה החדשה, שהיא לכאורה לא־מזרחית ולא־אשכנזית:

גם לי וגם לאחוזי אין מבטא מזרחי. ולאבי ולאמי היה מבטא מזרחי. אם תחשוב על כך, זה רבר די מדהים: ילד בן שנה קולט שהוא אמור לאמץ את המבטא הכללי, הישראלי, ולא את המבטא הספציפי, המזרחי. שמקור הזהות שלו לא יהיה המשפחה והבית אלא מקור הזהות יהיה הרוב,

החברים, בית הספר. וזה ברמה הכי ראשונית שיש. כאילו הבית עצמו אומר אל תהיה כמו הבית. תהיה כמו המורים, תהיה כמו הילדים בגן, אל תהיה כמו אבא ואמא. (שם).

זוהי הפיצה שבה צומחת השנאה העצמית של יהושע. אין היא מנותקת לרגע מהמהלכים האידאולוגיים סביבו. הוא אינו היחיד המוצא במפעל הציוני את המפלט המערבי מהמוצא המזרחי, הוא אינו היחיד המוצא בשנאת הערבים את הסיכוי "לשכוח" את החיץ האתני, העובר בתוך היהודים, אבל בניגוד לאחרים, הוא הפך את עצמו לשופר של מהלך ההכחשה. אפילו בציטוט הזה, כאשר הוא משתמש בממד הקרוב ביותר ליכולתו להבין משהו, להסביר משהו – לשון הדיבור (כי מהו ה"מבטא"), לעומת לשון הספרות – הוא מנפנף ב"מורננות" של קיומו, "מאז שהוא זוכר את עצמו". במקום להבין מה עומד מאחורי המבטא המתרחק מחיק אמא, מלשונה, משיר הערש שלה, מהאופן שבו ילדים, ככלל, הוגלו מדיבור הוריהם, בעזרת הוריהם, או למרות הוריהם, במקום להבין משהו מן המתרחש אצל מי שמוצא מקלט רחוק מאוד אפילו מבית אבא, משפת האב, לטובת אב סימבולי אחר, במקום לנסות ולהבין אם הדיבור הישראלי הוא באמת גם "לא-אשכנזי" וגם "לא-מזרחי", הורף יהושע כל ביקורת, ומתגונן, תוך התכחשות מפני הטרדה לא-מנומסת: 'אני מטיף לציונות', אומר בעצם יהושע, 'בשם טובת הכלל, ואילו אתם שואלים אותי מה על טובת המיעוט. אבל אני שונא מיעוטים, משום שאני לא רוצה להיות מיעוט'. חמש-עשרה שנים לפני שהגיע למבטא האבוד של אמו, הסביר יהושע את הדברים הללו, את הגלות הזאת, באופן משובלל יותר.

בתקופת ילדותנו והתבגרותנו היו הגיבורים שהציג לנו [אבן] לאו דווקא הרבנים הספרדים או נכבדי העדה אלא הפקידים היהודיים הגבוהים במשרדי ממשלת המנדט הבריטי שם עבר, מלומדי האוניברסיטה העברית, שם סיים את לימודיו התיכוניים בתחילת שנות העשרים. אלה היו חביביו האמיתיים, שעליהם היה מדבר בהתרגשות. ("הקיר וההר", עמ' 232).

ותכף אחר כך בא ההסבר האוטוביוגרפי, היכול להעניק לנו הסבר כלשהו על תפקיד האשה האירופית ב"מולכו", זו הכופה עליו להתרחץ יום-יום, וגם משהו על הרעיה השופטת ב"הכלה המשחררת", הכופה על בעלה להתרחץ לפני הסקס. כך הוא אומר במאמר האוטוביוגרפי: "לא ייפלא שנדבקתי באהבה רוסית כזאת שנמשכה לא רק לספרות ולמוסיקה הרוסיות אלא כיוונה אותי כמו ברדאר מרויק אל הרקע הרוסי של אשתי לעתיד." (שם). הנה הטרואומה של יהושע – הטרואומה של כליכך הרבה יהודים בישראל – כשהיא עטופה בכיסוי הלשוני-ספרותי שלו: ההתכחשות שלו עוברת כל הזמן דרך הבחנה בין מזרח למערב, הבחנה העוברת בתוך ישראל, בתוך היהודים בישראל, בתוך החיים הישראליים. וכאמור, לצורך ההתמודדות עם הטרואומה, מתוך

הזדהות גמורה עם הציוויים האידיאולוגיים של המדינה, מזהה יהושע את עצמו עם המערב, ואף דורש מכל היהודים להשתייך למערב, באמצעות התנגשות בלתי פוסקת עם המזרח, לא רק כאופן של "התגוננות" מפני הערבים, אלא גם מתוך תשוקה לייצר "זהות מערבית". טוב ליהושע בהתנגשות עם המזרח, ובלבד שתכלול את כל "היהודים המודרניים" במערב. הנה הוא נוגע בעצב הרגיש, שוב מתוך התגוננות ואפולוגטיקה:

אני חושב שהמהלך היה נכון. נכון היה להרחיק, נכון היה לצקת איזו רצפת בטון חדשה של זהות חדשה. אני חושב שהמזרחים שעשו את המהלך הזה הרוויחו ממנו. הוא היה כריא להם ובריא לתרבות. ראה את נסים זוילי, את עמיר פרץ, את אלי עמיר. לעומת זאת המזרחים שלא יכלו להרחיק נשאר עם המרירות של ש"ס. לא נותרה להם ברירה אלא לחזור למגירות הדתיות. (מוסף "הארץ", 19.3.2004).

האם באמת "נכון היה להרחיק"? האם עמיר פרץ הוא ההוכחה? האם אלי עמיר הוא ההוכחה? האם א. ב. יהושע עצמו הוא ההוכחה? מדוע בכלל צריך להרחיק? כלום אי אפשר להגר ולשמר, כמו מהגר איטלקי בארצות הברית, או כמו מהגר יהודי מגליציה בישראל? לא. אין כאן אותה הגירה. אין כאן אותה הגירה, משום שההגירה של יהושע כוללת את הבושה להיות מזרחי, ואילו היה יהושע הנושא שלנו כאן, ולא המוני מזרחים, שהוצבו תמיד באותה עמדה בלתי אפשרית, לא הייתי מאריך בעניין זה, אבל ענייננו הוא, בסופו של דבר, אותה שגאה שמופיעה בקרב המזרחים בישראל, שונה מהבזו האשכנזי, מקבלת על עצמה כחובת הוכחה את השגאה הזאת. (יתר על כן, האם סופר יכול להרחיק בלי לשלם באכזריות, לא רק בהתאכזרות אל עצמו, אלא באכזריות שצוטטה בהרחבה בתחילת המסה הזאת?) האם ההוויה ה"ישראלית" היא לא-מזרחית וגם לא-אשכנזית? מובן שזו טעות. אין מקום ברור יותר לאי הדיוק הזה מן האפוזיציה שיהושע עצמו בונה: או מודרניות, כלומר הזדהות עם המודל האשכנזי, או ש"ס. האפשרות האחרת, זו של הפנתרים, או זו של הקשת הדמוקרטית, כלומר האפשרות הפוליטית של המזרחיות הישראלית, האפשרות של ההתמודדות עם הפוליטי שבמצב המזרחי, כלל לא עולה על דעתו. גם כאן, יהושע אינו לבד ואינו סימפטומטי יותר מחלק ניכר של העלית הישראלית, אשר "התמזל מזלה".

האמפטי-דאמפטי

בראיון ממארכ 2004 אומר יהושע: "עמוס (עוז) היה צריך לעשות מהלך דרמטי מול הרוויזיוניזם ואני עם העניין הספרדי ואורפו עם השואה וחיים באר עם הדתיים. אצל כולנו היה מעשה של זריקת העבר." זו כמובן איולת גמורה. נכון שעמוס עוז

נולד למשפחה ימנית, אבל הוא גדל בקיבוץ חולדה ונמנה עם מקימי "מן היסוד", אחת הקבוצות הרחוקות ביותר מהימין הישראלי בתוך תנועת העבודה, בהקשר של שנות הששים המוקדמות. אם נשאר בעוז משהו "רוויזיוניסטי", הריהו קשור, בעיקרו, לציונות שלו, ולפאתוס שלו, ולאהבה ה"ואגנרית" שלו ל"הדר". אבל ההשוואה של יהושע מדגימה טוב מכל את מעשה ההכחשה: אצל יהושע ה"התאשכנזות" היא עניין טראומתי. אצל המראיין, או אצל נציגים אחרים של הציונות, היא חלק מההכחשה של ההתאשכנזות, כאילו מדובר בויתור של "כולם" לטובת משהו גדול יותר. "הכלה המשחררת" של יהושע ו"סיפור על אהבה וחושך" של עמוס עוז ראו אור זה בסמוך לזה. עוז כתב מעין אוטוביוגרפיה, שהיתה כמובן גם ביוגרפיה של העם היהודי בישראל ושל הציונות: הוא היה לעם והעם היה לו, לשמחת הציבור הגדול שנהנה ללטף את עצמו דרך הנרקיסים העמוסי-עווי. הרומן עורר התרגשות גדולה. הכל – כמה אין זה מפליא בימי האינתיפאדה – מצאו את עצמם שם, את יחסם, או את יחס היישוב לשואה, ואת יחסם לברדיצ'בסקי, ועגנון, הכל בתוך המסגרת הנרקסיסטית של המדומיין. האם מסוגל יהושע לכתוב אוטוביוגרפיה כזאת? לא. בדיוק מהסיבות שנסקרו כאן. האוטוביוגרפיה שלו מציבה אותו מול "האני הקיבוצי", ואילו את עמוס עוז היא מציבה בתוך "האני הקיבוצי". האם יהושע מפתח פואטיקה אחרת בגלל אי היכולת הזאת? האם הוא מוכן לכתוב משהו שאינו מזמין הזדהות נרקסיסטית עם "הסופר שהוא העם"? הוא אינו יכול לעשות זאת, אלא בהמרת מולכו המזרחי בריבלין המזרחן, וכמובן מתוך תוקפנות כלפי המיעוט הערבי.

להיות מזרחי בישראל

מתחילה לא היתה החלוקה בין מזרחים לאשכנזים חלוקה של תרבות; מתחילה לא היתה חלוקה של עושר ועוני (אף שהמזרחים הפכו לרוב בקרב היהודים העניים בארץ, והפכו לרוב בקרב האסירים הפליליים בארץ, והפכו לרוב בקרב הפרולטריון היהודי בארץ); היא לא היתה חלוקה של צבע או של ביולוגיה (חרף הביטוי "שחורים"). החלוקה בין מזרחים לאשכנזים לא היתה חלוקה של שום דבר "טבעי" או "תרבותי"³. לפני כל דבר אחר, היתה

3. אף שהחלוקה עצמה ייצרה תרבות מזרחית בארץ, שיש לה מאפיינים ברורים, בין אם בייצוג הקומי, כמו אצל "הגשש החיזור", או אצל אפרים קישור, ובין אם בייצוג משפיל, בקולנוע הישראלי, ובין אם בהיווצרותה של תרבות מזרחית ישראלית, למשל תערובת מוסיקלית "ציונית/טורקית", מעין רישיון מזרחי, לא ערבי, למוסיקה אחרת. סולמות המוסיקה הערבית של היהודים המזרחים לא נכנסו אף פעם לתחום השידור הכולל, גם לא בעידן "המוסיקה האתנית".

זו חלוקה פוליטית, כלומר חלוקה מטעם המדינה. אי אפשר לחשוב על החלוקה הזאת לפני היווצרות המדינה היהודית, או לפני הציונות בהגשמתה בחבל ארץ זה, בלב המזרח התיכון. למרות שלפני הציונות היו יהודים ספרדים ויהודים אשכנזים בארץ, לא היה לקשרים ביניהם שום ממד לאומי, או תרבותי, או קשרים של "עבר משותף", או של "שפה משותפת", לכל היותר היו ביניהם קשרים דתיים כלשהם, וגם אספקט זה היה בעייתי מתחילה. בתהליך הממושך של הקמת המדינה, מאז היווצרותה של "היישוב", וביתר שאת למן הקמתה הרשמית של המדינה ב־1948, נוצרה הקטיגוריה של ה"מזרחי"⁴. אין שום דבר "טבעי" או "תרבותי" הקושר את כל יהודי תימן לכלל יהודי מצרים, ואפילו את כל יהודי מצרים לכלל יהודי עיראק, ואת יהודי לוב ליהודי איראן, וזלת הקשר שקשרה ביניהם המדינה, בהיותם יהודים מארצות ערביות או מוסלמיות, ובהיות המדינה שלהם מוגדרת מדינה יהודית (כלומר נלחמת נגד הערבים או המזרח). מי שהוגדרו כמזרחים ("עדות המזרח") בתוך הקולקטיב החדש היו, עד בואם, עד הפיכתם ל"מזרחים", חלק מחברה ערבית, ו/או מיעוט דתי בתוך חברה מוסלמית, אבל בפירוש לא "מזרחים". ברגע בו הגיעו למדינה שהגדירה אותם, בתוך שיח קולוניאלי ישן, הם הפכו ל"מזרחים", כלומר חלק מהחלוקה השולטת בעולם המערבי מאז הרנסאנס: מזרח ואסלאם – מול מערב (ונצרות). במלים ברורות יותר: מרגע בו הציבה המדינה ו/או הציונות לפני כל היהודים את אתגר הלאומיות, להפוך מרת לאומה, נאלצו היהודים שהגיעו מארצות אסיה ואפריקה – בין אם הובאו בכפייה או בפיתוי, מרצון או מחוסר ברירה, ואפילו מתוך התלהבות משיחית – להגר הגירה כפולה: פעם אחת להפוך ל"מזרחים", כלומר לקבל מכנה משותף "לא-אשכנזי", ותכף ומיד, באותו מהלך, להתכחש למוצאם ולהיות חלק מה"ישראליות", כלומר לקבל זהות חדשה, מנוגדת לגמרי למה שהיה שייך לעברם. כאשר יהושע מתלונן: "הרי אם אתה פולני לא דורשים ממך נאמנות לפולניות. ליוזר אף אחד לא בא בשאלות על העבר הרוסי של משפחתו", הוא מגיע אל המקום הנכון, אבל כדרכם של מכחישים, מיד בורח ממנו.

"הישראליות" שעליה יהושע מדבר בהתלהבות גדולה כליכך איננה אתר חדש,

4. כך אומר יהושע בראיון רברים נוגעים ללב על היווצרות המזרחי, בלי להבין שהוא מדבר על יצירת הקטגוריה הזאת: "זאמא שלי, שהגיעה בגיל 16 ממרוקו, היתה לגמרי זרה בירושלים. היא לא חיה את ההקשר האשכנזי ולא את הספרדי. לכן היא כיוונה אותי ואת אחותי אל תוך ההווה הישראלית. היא כאילו אמרה לנו מגיל מאוד מוקדם לצאת החוצה, אל ישראל הדינמית. לא לחיות את חייו של המיעוט החלש אלא ללכת אל הרוב. אל ההגמוני." (מוסף "הארץ", 19.3.2004).

חסר קשר לעבר או למוצא. זוהי אשליה גדולה.⁵ אגב, שום רטינה אשכנזית מן הסוג המוכר של 'אבל גם אנחנו עברנו את זה' לא תעזור כאן. אין זו אמת. הם לא עברו את זה, האשכנזים שבאו לכאן. האשכנזים עברו הגירה אלימה למדי, כולל "כור היתוך", כולל "שלילת הגלות", כולל "מודרניזציה", ואולצו, במקרה הרע ביותר, להפוך לסוג חדש של יהודים. לעומתם, היהודים מהארצות הערביות והמוסלמיות עברו שתי הגירות: האחת לתוך הגדרתם-מחדש כ"מזרחים", ובו בזמן נאלצו להתנער באופן טראגי מהיותם לא-אשכנזים לטובת ה"ישראליות". את האשליה הזאת ניפץ יהושע ב"מולכו" בפיוט גדול. את האשליה הזאת הוא מוכר מאז "מולכו" במידה גוברת והולכת של שחצנות.

אי אפשר לחשוב את מדינת ישראל בלי לחשוב את הגבול בין מזרח למערב, שכל המזרחים חיים אותו, בתוכם, בתביעה יומיומית מטעם ההגמוניה של מערכת החינוך, של הרדיו, של הטלוויזיה. הפצע הזה נפער בתלונות מזרחיות על אפליה, ב"פולקלור חתרני", בגידופים אנטי-אשכנזיים מהסוג הגרוע ביותר, באלפי הכרעות תרבותיות כמו "חזרה למסורת", בעיקר בשכבות העממיות והלא-בורגניות, בחזרה-בתשובה מסוג מסוים, או בשמירה על "מבטא מזרחי". אבל הפצע הזה, מדינת ישראל, מגדיר את המזרחים כמיעוט, לא בגלל מספרם בכלל האוכלוסייה, אלא בדיוק בגלל הדברים שיהושע מסביר יפה כליכך בראיון אתו, בכואו לנמק את "ההדחקה החיובית": משום שהמזרחים חייבים תמיד "לעמוד בתקן" – "מודרניות", גיגונים, מוסיקה קלאסית, התנרבות ליחידה קרבית, הצטיינות בלימודים, או בלשונו הפשטנית של יהושע – להיות עמיר פרץ, או אלי עמיר, או נסים זוילי.

הליכוד, כמו מפלגות אחרות הניזונות משנאה, השכיל להעניק להמוני המזרחים מהשכבות העממיות גבול ברור יותר משהעניקו להם מפא"י או תנועת העבודה: הגבול בין המזרח למערב עובר בין היהודים לערבים. נכון שזה בדיוק מה שגם מפא"י עשתה (הביטוי הסמלי ביותר לכך היה יישובם של אלפי עולים מארצות ערב, אחרי תש"ה, בתוך שכונות וכפרים שאך זה טוהרו מבעליהם הפלסטינים ובסמוך לקו העימות הבא), אבל הליכוד משוחרר מ"מזרחות" של המהגרים, כלומר מהגדרתם כמזרחים, שהרי "מפא"י כבר הביאה אותם לכאן", מפא"י כבר ביצעה את תהליך ה"מודרניזציה", מפא"י ניסתה למערב אותם, כלומר הפכה אותם למזרחים בתוך המדינה היהודית המערבית

5. יהושע: "כשסבא היה הולך ברחוב זה היה מוזר. הייתי צריך להסביר את זה. תבין, אני הייתי מיעוט. וכבן מיעוט הייתי צריך לדאוג לכך שלא יכניסו אותי למשכבת. זה החרף במיוחד בשנות החמישים, כאשר הגיעה העלייה ההמונית. כאשר הגיעו כל המזרחים החדשים האלה. היה אז איזה איום אמיתי שאשטף בתוך הגל המרוקאי." (שם)

בתהליך המבני שתואר קודם. הליכוד, בתוך הנוסח הזה של ההיסטוריה על פי הימין העממי, העניק להם אפשרות לברוח מהמזרחיות, ולהיות "ישראלים", כלומר לשנוא ערבים. מפא"י היתה "המדינה" במבנה הזה, כלומר החתך המכאיב בין מזרח למערב. הליכוד, במבנה הזה, הוא "עם ישראל", או "המדינה החדשה", שאותה יקים יום אחד, אחרי שייפטר מהערבים, או מה"אליטות", או משלוש הקבוצות. זה המשיח שהליכוד מוכר לבוחריו האומללים, ביחד עם הריסתה של מדינת הסעד. מי שאינו מבין את כישלון הסיסמה השמאלית "כסף לשכונות ולא להתנחלויות" – הניסיון לכנות חיץ פוליטי בין המתנחלים למזרחים – אינו מבין עד כמה משהרר היה מפעל ההתנחלות מבחינת בנייתו של "עם ישראל", או של "המדינה החדשה", כלומר ארץ ישראל השלמה. ככל שהסכסוך עם הערבים מעמיק לנקודת אל-חזור, מתרחק המזרח הערבי מזרחה, והיהודים, כולם, יכולים למצוא את עצמם בסוף מערב.⁶

גם מהבחינה הזאת, ולא רק באופי הדברים שאמר בראיון למוסף "הארץ", על "ההתנתקות מעזה", יהושע אינו שונה מן הליכוד. כאמור כבר, שנאתו לערבים אינה דומה לשנאת קוראיו האשכנזים לערבים. הם שונאים את הערבים כחלק מהשנאה הקולוניאלית לילידים. הוא שונא את הערבים כבן מיעוט השונא מיעוט אחר. זוהי, בתמצית, השנאה המזרחית לערבים בישראל, שנאה של מיעוט אשר אנוס להפוך ל"לא מזרחי", או ל"ישראלי", או ל"לא ערבי". מאז כתב את "מולכו", וחשף לרגע את החולשה שלו בווידוי, עשה יהושע כל מאמץ להעביר את הגבול העובר בתוך הישראלי הלא-אשכנזי, מולכו שלו, למקומות אחרים, כדי שהיהודים המזרחים בעולם המדומיין שלו יהיו "מערביים". "מר מאני" היה ניסיון ביולוגיסטי כזה (והוא אומר: היהודים היו תמיד "בני תערובת" של מזרחים ואשכנזים, אבל התוצר הסופי הוא מערבי); "מסע אל תום האלף" הוא ניסיון "תרבותי" (האומר: היהודים התנתקו מן המזרח כבר לפני אלף שנים, עם קבלת האיסור האירופי המודרני על ריבוי נשים, בניגוד למוסלמים, וכך נכנה

6. עניין אחר הוא האופן שבו מצליח יהושע להסוות את לאומנותו במופעי באירופה, כישראלי. כאן הוא אינו שונה מחבריו למסע – עמוס עוז, או דוד גרוסמן. לזכותם של השלושה ייאמר כי חלק גדול מן ההסוואה אינו נעשה בידיהם, אלא גם בידי הקהילה הקולטת אותם. קהילה אירופית זו אינה מתעניינת בספרות העברית. הישראלים מהשמאל הציוני ממלאים כאן תפקיד מבני של "הישראלי הטוב". אף שאלה מביכה אינה מוצגת בראיונות הללו על אף אחד מהנושאים שהאירופים דווקא מתעניינים בהם, כמו האפליה החוקתית של האזרחים הערבים בישראל, או פשעי המלחמה של צה"ל בשטחים הכבושים. אפילו שאלה פשוטה, כמו "האם אתה תומך בסרבנים?" אינה נשאלת. שאלות כאלו עלולות לקלקל את הפונקציה של "הסופר הישראלי השמאלי". ראוי לשים לב לדרבירה של ג'ודית באטלר על אירופה: "שבה ההבראיון תפס את מקומו של ההלניזם, והאסלאם נותר מוקצה." (וראו עמ' 92 בחוברת זו). זוהי הקרקע, לטעמי, לתפקיד של אושוויץ במערב החילוני, אותו תיארו עורך שכטר בדיוק רב, כמו שהוא מופיע אצל ירמיהו יובל (ראו: עורך שכטר, "המוחלט של אושוויץ ושפינוזה: הקוד המטאפיסי-אונטולוגי של החילוניות הלאומית", מטעם 1, ינואר 2005).

על הרקע של פאריס אותו מצג שווא, א־היסטורי גמור, של ברית בין המונוגמיסטים הנוצרים והיהודים מול הפוליגמיסטים מהמזרח, כלומר הערבים).

אחרי מות ערפאת, בראיון ל־*Time Out*, אמר יהושע: "ערפאת היה סמל לפליטות ולזכות השיבה. הוא היה אדם כאוטי, מנהיג ללא כוח למעשה, ללא משטרה וללא מנגנון דיכוי, ששלט בתוקף הסמכותיות... רק כאוס של פליט נצחי, שאליו הוא הכניס את כל עמו." (11.11.2004). זוכרים את הראיון עם ליאנה באדר? זוכרים את השימוש בערפאת כבעל משטרה וכבוד בעולם והכרה בנשיאותו? הלאומנות של יהושע היא מיצויה של הלאומנות הישראלית. רק בתוכה הוא מרגיש בבית, כבעל סמכות, כדובר קולני. זוהי לאומנות שאירופה הכירה במאה התשע־עשרה במרכזה ובמזרחה, לא לאומיות של אזרחות, או של "קשר לאדמה", אלא לאומנות של "קשר דם". הוא חניך נאמן של הלאומנות הזאת, כמו רוב הציונים. בראיון ל"גרזולם פוסט", מיד אחרי הבחירות של 2003, הדגיש יהושע: "יהדות התפוצה היא אוננות. כאן [בישראל] זה הדבר האמיתי." נו, באמת. מי היא חנה ארנדט לעומת דן חלוץ? ומיהם נועם חומסקי, פרימו לוי, ז'ק דרידה, והרב סולובייצ'ק? מעבר לאירוניה שלנו, ולמרות הרטוריקה שלו, אין אצל יהושע רק פולמוס בן־גוריוניסטי עם יהדות הגולה, בתחרות על "הנפש היהודית", המבקשת לחולל דה־לגיטימציה של חיים יהודיים מחוץ לישראל. אצל יהושע יש אנרגיה אדירה בהגשמת החזון הזה, 'שכולם יבואו לכאן, יהיו חלק מהמקום הזה שבו אני ואנחנו הם היינו הך'. הוא אינו יכול לסכול את המחשבה שמשו מן העם היהודי, משו מן הפסיפס הגדול של ההיסטוריה היהודית, שרוב האנרגיה היצירתית שלו פועלת עדיין "בחוץ", ולא דווקא בעברית, יישאר "בחוץ", כלומר מחוץ להישג היד של "כור ההיתוך", של ההומוגניזציה, כלומר אותה 'ישראליות', שאמו שלחה אותו אליה, כדי שיתבולל בה. האובססיה שלו היא הפחד שמא משו מחוץ להיסטוריה הישראלית ישאיר במלוא עוצמתה את החלוקה של "כל מיני יהודים", כי אז שוב יצוץ האיום: יהודים "מערביים" ויהודים "לא־מערביים". אין גולה יהודית של ממש במזרח, מה שנשאר הוא "השארית המערבית", והיא־היא האיום על "הזהות". בקצרה, האיום על הישראליות אינו בא רק מצד "המזרח הערבי". הוא בא גם מצד "המערב היהודי". שניהם מזכירים ליהושע מנין בא. הוא שונא את המקום שממנו בא. הוא שונא את המזרח. יש לחסל את המזרח באמצעות המערב, שהוא כללי, שהוא אוניברסלי, שהוא מודרני, שהוא נוצרי, ואנחנו מצטרפים אליו עם לשוננו הלאומית האחת, עם המוסיקה הקלאסית (מוטיב חוזר ברומנים שלו).⁷

7. בראיון טלוויזיוני לקראת "הכלה המשחררת" ציין יהושע במורת רוח שאינו רואה ערבים מחיפה בקונצרט של התזמורת הפילהרמונית.

לכן, יותר מכל, יהושע זקוק לגדר הפרדה, משום שרק ה"הפרדה" – כלומר שרטוט ברור של "חויץ" ו"פנים" – נותנת לו תחושה שהנה, הנה נוצרת "הזהות האחידה". מי שיטרח לעיין ב"הכלה המשחררת" ימצא את המזרחן ריבלין מקשקש תזה חבוטה על מלחמת האזרחים באלג'יריה, שכביכול פרצה בגלל "בליל לשונות". (לחיזוק טענתו, גילה יהושע כי לקח את התזה האקדמית הברויה הזאת מאיזה מאמר ממשי של עיתונאי אלג'יראי, שעסק ב"אחרות הלשון"). הרומן הגזעני הזה איפשר ליהושע לצאת סופית מהארון. כאן העביר את הגבול למקומו "הסופי", באותה אלימות שבה הוא מדבר על ההתנתקות מעזה: המזרח הוא הפלסטיני, והיהודי הוא ישראלי וחלק מהמערב. מולכו המיר את מוצאו לריבלין (והפך ממזרחי למזרחן). מה שחצה קודם את מולכו, עובר עכשיו בין ישראל לפלסטין, וכולל את כל הישראלים, בשם ההפרדה האוריינטליסטית בין "התרבות של המזרח" (ב"הכלה המשחררת" מתוארת התרבות הזאת כמשהו מפגר ונלעג בדמות איזו זמרת מתעלפת ובדמות תחרות שירה מגוחכת ברמאללה), לבין התרבות שלנו (מוסיקה קלאסית). "אני לא רוצה לדעת בכלל את שמותיהם." כלשון הקללה היהודית הנוראה ביותר: יימח שמם (או מדיניות החיסולים).